

KRONIEK

Drs. H. Hoogerwerf

Amnesty International en het internationale maatschappelijke middenveld

Ook in internationaal verband is het van belang dat er verbanden zijn die tussen overheden en burgers instaan. Het internationale maatschappelijke middenveld kan mensen met elkaar verbinden, mensen voor elkaar doen opkomen en overheden kritisch volgen en zo nodig corrigeren. Amnesty International is daarvan een sterk voorbeeld. In deze Kroniek komen drie recente publikaties van Amnesty International aan de orde: Het Jaarboek 1988, een rapport over de doodstraf en een poëziebundel van en over vervolgd.

Op 10 december 1988 was het veertig jaar geleden dat de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens door de Verenigde Naties werd aangenomen. Over de wereldwijde mensenrechtensituatie in dat jaar rapporteert Amnesty International in het in oktober jongstleden gepubliceerde *Jaarboek '89*. Het jaarboek wordt elk jaar volumineuzer. Het is moeilijk te beoordelen of dit betekent dat er sprake is van een daadwerkelijke toename van de mensenrechtenschendingen of dat het veeleer moet worden verklaard uit een groei van de kennis en rapportage over de mensenrechtenschendingen overal ter wereld. In 1988 heeft voor Amnesty International de veertigjarige Universele Verklaring centraal gestaan. Toetsing van deze beginselen aan de praktijk noodzaakt de mensen-

rechtenorganisatie helaas 133 regeringen in haar jaaroverzicht te vermelden. Hierbij treft men overigens zowel de regering van Zweden aan, wier asielbeleid niet in alle opzichten door de beugel kon, als gerenommeerde slachters zoals de ayatollahs in Iran.

De inleiding van het jaarboek en de beschrijvingen van de mensenrechtensituatie in de afzonderlijke landen tonen een groeiende aandacht voor de problematiek van de buitengerechtigde martelingen en moorden. Hoe langer hoe meer spelen de systematische mensenrechtenschendingen zich af buiten rechtbanken en gevangenismuren. Duizenden burgers zijn vermoord in hun huizen, op straat of in geheime, veraf gelegen kampen. Vaak worden hun lichamen gruwelijk verminkt terug gevonden, voorzien van dreigementen dat anderen hetzelfde lot zal treffen. Overheden ontkennen meestal elke betrokkenheid van eigen ondergeschikten en verschuilen zich achter ongrijpbare burgermilities of geven hun tegenstanders de schuld van het gebeuren. Daarbij wordt veelal getracht elke vorm van bewijs te verhullen door identificatie te bemoeilijken of getuigen uit de weg te ruimen.

Drs. Hoogerwerf (1960) is beleidsmedewerker bij de Gemeenschappelijke Medische Dienst en voorzitter van de Buitenlandcommissie van het CDJA.

In feite is er sprake van een verschuiving van de mensenrechtenschendingen naar de illegaliteit. Beklemmend is de vraag in hoeverre dit proces door de nationale en internationale protesten tegen schendingen in de hand wordt gewerkt. Immers met het stijgen van de mensenrechten op de internationale politieke agenda is het regeringen er steeds meer aan gelegen op dit punt niet in een slecht daglicht te staan.

Amnesty International heeft voorop gelopen bij het signaleren van deze ontwikkeling door jaren geleden indringend de aandacht te vragen voor de massale verdwijningen in Latijns Amerika. Ook binnen de internationale fora is het genoemde proces onderkend. Zo heeft de VN-Commissie voor de Rechten van de Mens een Speciaal Rapporteur inzake Standrechtelijke en Willekeurige Executies benoemd en heeft haar Werkgroep inzake Gedwongen en Onvrijwillige Verdwijningen duizenden gevallen van verdwenen mensen onderzocht.

Amnesty International spaart ook de Westerse landen niet. Vooral de behandeling van dienstweigeraars en de bestrijding van terrorisme levert in veel Westeuropese landen situaties op die in de ogen van Amnesty International niet altijd in overeenstemming zijn met internationaal gecodificeerde mensenrechten. Deze serieuze benadering van het werkterrein is te waarderen.

Amnesty International is het zichzelf verplicht om de Westerse regeringen uiterst kritisch te volgen teneinde het Westerse imago van de organisatie te corrigeren. Maar de zeer uiteenlopende toegankelijkheid van de verschillende landen brengt wel een zekere onevenwichtigheid met zich mee. Zo besteedt het jaarboek bijna evenveel aandacht aan Spanje, in verband met gerechtelijke onderzoeken naar mogelijke mishandelingen van ETA-aanhangers, als aan Syrië waar duizenden tegenstanders of vermeende tegenstanders van de regering systematisch gemarteld en barbaars vermoord werden.

Gelukkig weerstaat Amnesty International de verleiding om naar analogie van Amerikaanse handboeken cijfers voor de mensenrechtensituatie in een land uit te delen. Een dergelijke benadering kan nooit recht doen aan de werkelijkheid en is strijdig met Amnesty's uitgangspunt dat elke schending van de mensenrechten even verwerpelijk is. Vergelijkingen naar de mate van schending laat de organisatie daarom altijd achterwege.

Ook het Jaarboek '89 kenmerkt zich door de zorgvuldige weergave van gecontroleerde feiten die Amnesty International een naam van degelijkheid bezorgen. Zoals gewoonlijk hanteert men de bekende combinatie van algemene informatie en gegevens over het lot van individuen. Waarschijnlijk ontleent de organisatie een belangrijk deel van haar aanhang aan de directe identificatie met de slachtoffers overal ter wereld.

De degelijke werkwijze van Amnesty International kost veel tijd waardoor het jaarboek pas laat in het jaar wordt gepubliceerd. Een deel van de informatie over bijvoorbeeld Oost Europa en over landen als Panama en Chili heeft aan actualiteitswaarde belangrijk ingeboet.

Het jaarboek kent diverse bijlagen die waardevol zijn als naslagmateriaal, maar ook boeiend om algemeen kennis van te nemen. Zo is in bijlage 5 systematisch aangegeven welke landen vier belangrijke mensenrechtenverdragen van de Verenigde Naties hebben ondertekend of geratificeerd en welke landen dat nog niet deden, terwijl in bijlage 7 de stand van zaken is weergegeven met betrekking tot de voor verdragspartijen verplichte verslaglegging. Enkele bijlagen geven overzichten van de werkzaamheden van Amnesty International in 1988, zoals bijvoorbeeld de gevoerde campagnes en de onderzoeksmissies die werden uitgestuurd.

Doodstraf

Met grote regelmaat vraagt Amnesty International de aandacht voor de mensen-

rechtensituatie in specifieke landen. De doodstraf is een van de gebieden waarop Amnesty International ook thematisch te werk gaat. In 1989 werd in dit kader een grote internationale campagne gestart die moest leiden tot de wereldwijde afschaffing van de doodstraf. Bij het begin van de campagne publiceerde Amnesty *When the state kills ...*, een omvangrijk werk dat een overzicht geeft van de stand van zaken met betrekking tot de toepassing van de doodstraf in alle landen ter wereld.

Van tijd tot tijd laaien in de Nederlandse media discussies op over de wenselijkheid van de herinstructie van de doodstraf in het Nederlandse strafrecht. Over het algemeen betreft het hier tamelijk theoretische en afstandelijke debatten waarvan een deel van de deelnemers niet helemaal serieus behoeft genomen te worden. Om een aantal redenen kan ik deze discussies niet anders zien dan zinloze achterhoedegevechten. Ten eerste was Nederland het vierde land ter wereld dat (in 1870) de doodstraf voor gewone misdrijven afschafte en werd in 1982 de doodstraf ook uit het militaire strafrecht verwijderd door een grondwettelijk verbod op het opleggen van de doodstraf. Ten tweede blijkt telkens weer dat in Nederland het politieke draagvlak voor herinstructie van de doodstraf absoluut afwezig is. Ten derde is ook in de ons omringende landen de doodstraf zo goed als verdwenen. Binnen de Europese Gemeenschap kennen alleen Italië, Spanje en het Verenigd Koninkrijk de doodstraf nog in het militaire of oorlogsrecht. Binnen het grondgebied van de lidstaten van de Raad van Europa kan voor gewone misdrijven de doodstraf slechts worden opgelegd in Turkije, een land met een dubieuze reputatie op het gebied van de mensenrechten. Tegen de achtergrond van een toenemende Europese integratie acht ik de discussie over de doodstraf in Nederland mede daarom weinig opportuun.

Meer relevant is het internationale debat over de doodstraf dat wordt gevoerd in de

internationale politieke en juridische fora. Tot nu toe is universele overeenstemming over de afschaffing van de doodstraf uitgebleven. Wel zijn allerlei beperkingen en voorwaarden vastgelegd in een aantal internationale verklaringen en verdragen. Opvallend is ook dat bijvoorbeeld het internationale verdrag van de rechten van de mens van 1966 in dit verband niet spreekt over landen waar de doodstraf wordt opgelegd, maar over landen waar de doodstraf nog niet is afgeschaft. Het internationale debat over de doodstraf gaat dan ook niet zozeer over de ethische vragen rond de bestraffing van zeer zware misdrijven, maar valt binnen een breder mensenrechtenperspectief.

De problematiek van de doodstraf wordt door Amnesty International nadrukkelijk in dit kader geplaatst. De organisatie ziet de doodstraf als schending van mensenrechten. Het internationaal afdwingen van de afschaffing van de doodstraf is dan ook noodzakelijk, zoals dit ook gebeurt in het gevecht tegen martelingen, verdwijningen en beperkingen van fundamentele vrijheden.

Toepassing van de doodstraf hangt samen met andere schendingen van mensenrechten.

Toepassing van doodstraf hangt sterk samen met andere mensenrechtenschendingen. Het vormt een uitingvorm van onderdrukking, ongelijkheid en discriminatie. Vooral politieke tegenstanders, minderheden en dergelijke zijn het slachtoffer van

doodvonnissen. *When the state kills ...* geeft hiervan een overvloed aan bewijsmateriaal. Amnesty International beschouwt de strijd tegen de doodstraf als een proces van terugdringing, waarin langzaam stappen voorwaarts worden gezet. Eén en ander kan vergeleken worden met de (nog immer voortgaande) strijd tegen de slavernij. Afschaffing van de doodstraf is een stap in de humanisering van het menselijk leven; een kwestie van beschaving.

In het eerste hoofdstuk van *When the state kills ...* wordt uiteengezet waarom Amnesty International in alle gevallen gekant is tegen de doodstraf. Amnesty ziet de doodstraf allereerst als een schending van het recht op leven en als een onmenselijke en wrede bestraffing zoals verboden door respectievelijk artikel 3 en artikel 5 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Daarnaast is de onomkeerbaarheid van de straf een belangrijk motief omdat ook in het meest zorgvuldige proces fouten kunnen worden gemaakt. Tenslotte meent de organisatie dat de wraak of vergeldingsgedachte in bijvoorbeeld het geval van moord niet opgaat omdat de samenleving over het algemeen hogere normen hanteert bij de bestraffing van misdrijven. Verkrachting wordt ook niet met verkrachting vergolden. De argumentatie van Amnesty International is sterk rechtspositivistisch van aard. Vanwege het neutrale karakter van de organisatie worden geen ethische motieven aangevoerd om de afwijzing van de doodstraf te onderbouwen. Dit is een gemis omdat de doodstraf een onderwerp is dat uiteindelijk toch een ethisch oordeel vraagt. Voor Amnesty International is deze keuze noodzakelijk om als organisatie acceptabel te blijven voor zoveel mogelijk groepen en culturen. Overigens is de doodstraf een van de meest omstreden onderwerpen binnen de organisatie.

In het tweede hoofdstuk van het boek wordt uitvoerig stilgestaan bij de argumenten waarmee de doodstraf over het alge-

meen wordt verdedigd. In de argumentatie van de voorstanders staat de veronderstelde afschrikkende werking van de doodstraf vaak centraal. De auteurs wijzen er op dat empirische studies de afschrikkende werking van de doodstraf nog nooit overtuigend hebben kunnen aantonen. Eerder lijkt een tegengesteld effect op te treden; de doodstraf roept door brutalisering van de samenleving meer geweld op. Het overgrote deel van de moorden, want daar gaat het meestal om bij doodstraffen, gebeurt ondoordacht of zelfs in panieksituaties, het overzien van de consequenties is dan niet aan de orde. Met name bij politiek geïnspireerd geweld is de afschrikkende werking van de doodstraf zeer te betwijfelen. Voor echt ideologisch geïnspireerde terroristen geldt het eigen leven vaak minder. Bovendien kan het opleggen van de doodstraf door het effect van 'martelaren' tot nieuw geweld aanleiding geven en tot op zekere hoogte geweld tegen de 'onderdrukker' legitimeren.

Een derde hoofdstuk is gewijd aan de praktijk rond de doodstraf. Bekend zijn de cijfers uit de VS en Zuid Afrika waaruit blijkt dat de kans om voor het zelfde misdrijf ter dood te worden veroordeeld vele malen groter is voor zwarten dan voor blanken. Overal ter wereld blijken groepen die onderaan de maatschappelijke ladder staan relatief vaker de doodstraf opgelegd te krijgen. Ten eerste beschikken zij over minder vaardigheden en financiële mogelijkheden om zich te verdedigen en ten tweede blijkt de oplegging van de doodstraf de dominante maatschappelijke attitude ten aanzien van de achtergestelden uit te drukken.

Schokkend zijn de paragrafen waarin de praktijk met betrekking tot de internationale beperkingen en beschermregels worden behandeld. Het internationale recht kent weliswaar geen verbod op de doodstraf, maar legt aan de toepassingen wel strikte beperkingen op. Zo bepalen de *'Safeguards guaranteeing Protection of the Rights of Those Facing the Death Pe-*

nalty' (the 'ECOSOC safeguards'), die in 1984 door de Algemene Vergadering van de VN werden aangenomen, dat de doodstraf slechts kan worden opgelegd voor de ernstigste misdrijven, op grond van wetgeving zonder terugwerkende kracht en niet aan jongeren, ouderen, zwangere vrouwen en geestelijk gestoorden. Vanzelfsprekend dient een proces waarin de doodstraf wordt uitgesproken ook te voldoen aan alle internationale normen op het gebied van eerlijke procesvoering.

Het Amnesty-boek geeft vele voorbeelden van schendingen van deze beperking in de gerapporteerde periode (1985-midden 1988). In een hoofdstuk over de wreedheid van de doodstraf kan men uitgebreid lezen over de zeven vormen (op-hanging, fusillering, elektrocutie, dodelijke injectie, vergassing, onthoofding en steniging) waarop de doodstraf nog ten uitvoer wordt gebracht. Passages over mislukte elektrocutie, barbaarse stenigingen, het jarenlang wachten in de 'dead-row' en rituelen rond openbare terechtstellingen missen weinig aan overtuigingskracht als het gaat om de wreedheid van de doodstraf.

De auteurs van *When the state kills ...* gaan uitgebreid in op de voortgang van het proces van internationale uitbanning van de doodstraf. Duidelijk wordt dat de afschaffing van de doodstraf vaak een kwestie van kleine stappen is, bijvoorbeeld door de afschaffing van de doodstraf voor specifieke misdrijven of specifieke groepen.

Op internationaal terrein zijn stappen voorwaarts gezet als het gaat om codificatie van de beperkingen bij het opleggen van de doodstraf. Bovendien is in de tien jaar voorafgaande aan de publicatie van het boek in twintig landen de doodstraf afgeschaft voor gewone of voor alle misdrijven. Mogelijk zal als gevolg van de democratiseringsgolf in Midden Europa in de jaren negentig een aantal landen in deze regio volgen. Bij het uitkomen van het Amnesty-rapport kenden deze landen, met uitzondering van de DDR, de doodstraf nog in het gewone strafrecht.

When the state kills ... geeft een uitvoerig overzicht van de stand van zaken met betrekking tot de doodstraf in alle landen die lid zijn van de VN en sluit af met een groot aantal bijlagen met overzichten van de internationale regelgeving die betrekking heeft op de doodstraf en statistieken over het aantal executies en de gebruikte methoden. In één van de overzichten zijn alle landen ter wereld ingedeeld in de categorieën volledige afschaffing, afschaffing voor gewone misdrijven, in de praktijk afgeschaft (dat wil zeggen meer dan tien jaar geen doodstraffen) en toepassers. Helaas is de laatste groep nog steeds het grootst. Overigens verdienen deze statistieken kritisch gelezen te worden. Amnesty International hanteert namelijk een tamelijk strikte definitie van het begrip doodstraf. Het gaat dan om alle officiële doodstraffen welke op grond van een proces en door de autoriteiten van een land wordt opgelegd. Alle buitengerechtigde executies, politieke moorden en verdwijningen blijven dan buiten beschouwing. Fenomenen waartegen Amnesty International overigens ook voortdurend protesteert. Maar zo kan het gebeuren dat een land als Guatemala waar honderden slachtoffers per jaar vallen met nul doodstraffen een keurige plaats in de lijst inneemt en de Filippijnen waar de mensenrechtensituatie nog steeds diep treurig is genoemd wordt bij de landen die in 1987 de doodstraf afschaften.

Het overzicht van Amnesty International vermeldt 3399 executies in 63 landen gedurende de periode 1985 - midden 1988, waarvan overigens 85% voor rekening van 10 landen kwam. Het degelijke en systematische overzicht van de doodstraf in de wereld roept de vraag op of deze niet beperkt zou moeten worden tot die landen waar sprake is van een normaal functionerend rechtssysteem en een overigens stabiele maatschappelijke situatie. Je zou kunnen denken aan een onderscheid tussen doodstraffen, die voldoen aan alle nationale en internationale voorwaarden en

aan staatsmoorden, zoals de meeste terechtstellingen zouden moeten worden gekarakteriseerd. De executie van een Amerikaanse crimineel na de uitputting van vele rechtsgangen kan mijns inziens niet op één lijn worden geplaatst met de ophanging van veel leden van de Iraanse oppositie na een nep-proces. Waarbij ik overigens niet wil beweren dat de rechtspraak rond de doodvonnissen in de VS in alle opzichten een schoonheidsprijs verdient.

Verder vraag ik mij wel eens af hoe de grote aandacht die Amnesty International besteedt aan de doodstraf zich verhoudt tot ander leed op mensenrechtengebied. Zonder het leed en de wreedheid bij de executies te bagatelliseren vallen de ongeveer 1000 ten uitvoer gebrachte doodstraffen in het niet bij de oneindige aantallen onschuldigen die jaarlijks in alle uithoeken van de wereld buiten elke vorm van recht om worden vermoord of doodgemaard.

teld. Het zijn cynische afwegingen maar Amnesty International ontkomt hier niet aan. Daardoor is er helaas nog teveel schrijnend leed in de wereld.

Mensenrechten en poëzie

Poëzie is samengebalde taal, woorden met meer zeggingskracht. Wanneer in dichtvorm verhaald wordt van onvrijheid en schendingen van mensenrechten dan is dit extra aangrijpend. *De dag dat je brief kwam* is ten bate van Amnesty International samengesteld uit poëzie en korte teksten van bijna honderd schrijvers uit meer dan veertig landen. Veel van deze dichters zijn zelf slachtoffer van vervolging geweest. Anderen hebben het lot van vervolgdgen beschreven en geprobeerd de achtergronden van vervolging te doorgronden. Het overzicht van de auteurs vermeldt een aantal klassieke werken en vele grote namen, zoals Seifert, Amichai, Breytenbach, Rendra en Achmatova. Maar ook

Het beangstigt me

Het beangstigt me dat je aan alles kunt wennen, jezelf alles kunt verklaren, alles wordt een noodzakelijkheid.

Het beangstigt me dat je kunt wennen aan bloedvergieten aan rechtszaken, hongerstakingen, protesten, leugens en demagogie, aan alles dat haar rationele uitleg vindt in de ochtendkrant.

Die toestand beangstigt me, die wordt als een gewoonte.
De toestand van gewichtsloosheid.

Lothar Herbst, Polen

Bron: *De dag dat je brief kwam*, Amnesty International Poëziebundel, Rainbow Pocketboek 54, Uitg. Maarten Muntinga bv.

werk van onbekendere auteurs is opgenomen. Enkele gedichten werden anoniem uit Latijnsamerikaanse gevangenisgesmokkeld. Het verzamelde werk is ingedeeld naar acht thema's, waarbij de verdeling over de thema's van een zekere regionale gebondenheid blijkt geeft. Zo is relatief veel van de poëzie in het hoofdstuk Macht afkomstig uit Oost Europa en de Sowjet Unie, terwijl Marteling en Verdwenen vrijwel helemaal voor rekening van Latijnsamerikaanse auteurs komen. Nederland is vertegenwoordigd door de Het lied der achttien doden van Jan Campert.

Door de literatuur op deze manier te betrekken bij haar werk bewijst Amnesty International eens te meer haar brede werk-

groep is te bereiken die dat met behulp van de gewone middelen niet is. Velen zullen de dikke en taaie mensenrechtenrapportages niet of nauwelijks lezen, maar door het horen of lezen van een gedicht hun verantwoordelijkheid beseffen. Ook creëert Amnesty International door deze werkwijze een mogelijkheid voor schrijvers en dichters om hun capaciteiten in te zetten voor het werk van de organisatie.

Naar aanleiding van de besproken boeken nog enkele algemene opmerkingen over de werkwijze en publikaties van Amnesty International.

Een van de dingen die bij de bestudering van recente publikaties van Amnesty International opvalt is de professionaliteit waarmee de organisatie te werk gaat. De drie werken die onderwerp van deze kroniek zijn, kenmerken zich door een zeer degelijke aanpak van de thema's. Nauwkeurig zijn bronnen en verdere literatuur aangegeven. Vele nuttige bijlagen zijn opgenomen. De stijl is leesbaar en de lay-out aantrekkelijk. Uit eigen ervaring weet ik dat het niet alleen de publikaties maar de gehele werkwijze van Amnesty is die hierdoor gekenmerkt wordt. Voor een organisatie die slechts twintig jaar geleden, naar aanleiding van een spontane actie ontstond, die geen enkele vorm van overheidssteun accepteert en waarin het overgrote deel van het werk door vrijwilligers wordt gedaan is dit een knappe prestatie.

Een tweede opmerking heeft betrekking op het bredere werk van Amnesty International. In haar werkterrein, haar werkwijze, zelfs in haar naam heeft het internationale aspect van Amnesty International altijd voorop gestaan. De mensen binnen Amnesty International hebben vanaf het begin gewerkt vanuit de overtuiging dat de zorg voor de mensenrechten nationale grenzen ver overstijgt en een universele verantwoordelijkheid betreft. Niet voor niets heeft de organisatie in haar interne reglementen bepaald dat nationale afdelingen en groepen niet mogen werken voor gewetensgevangenen in het eigen land. Natuurlijk

Schending van mensenrechten treft de betrokkenen in hun totale leven.

wijze. Op een aantal aspecten wil ik in dit verband wijzen. Niet alleen laat de bundel 'De dag dat je brief kwam' door de samenstelling opnieuw zien hoe universeel de mensenrechtenproblematiek is, maar het toont ook hoezeer het de betrokkenen in hun totale leven raakt. Vervolgens treft het menselijk bestaan in al zijn aspecten. Het thema mensenrechten is dan niet meer te beperken tot een afstandelijk en juridisch onderwerp, waar diplomatiek mee om kan worden gesprongen. De literatuur geeft een verdieping aan het thema die gewone rapporten en krantenberichten ontberen. Een verbreding is er ook in die zin dat met deze poëziebundel waarschijnlijk een

speelde hierin een aantal praktische overwegingen met betrekking tot veiligheid van de leden en politieke ongebondenheid mee, maar het essentiële motief lag in het mondiale bewustzijn en universele verantwoordelijkheid die ook in zoveel mensenrechtenverklaringen tot uitdrukking komt. Misschien is dit één van de redenen geweest dat Amnesty International zo stormachtig heeft kunnen uitgroeien, van een incidentele Britse actie voor gevangen studenten in Portugal, tot een mammoet onder de multinationale non-gouvernementele organisaties met 700.000 leden in 150 landen. Amnesty International heeft op een specifiek terrein voorop gelopen in het vormgeven aan een groeiende interdependentie. De organisatie is een manifeste uiting van de nieuwe wereldcultuur die steeds breder begint te worden.

Ik aarzel niet, en dat is dan mijn laatste opmerking, om de christen-democratische begrippen verantwoordelijke samenleving en maatschappelijk middenveld hier bij te betrekken. Amnesty International is hiervan een speciale en zeer duidelijke uitdrukking. In de eerste plaats is Amnesty International een organisatie waarin honderdduizenden wereldburgers hun verantwoordelijkheid ten aanzien van de lijdende medemens tot uitdrukking brengen. Door campagnes, petitie's en schrijfavonden zijn deze mensen ook zelf direct bij het werk betrokken. Een verantwoordelijkheid die ook financieel tot uitdrukking wordt gebracht omdat het miljoenenbudget van de organisatie volledig uit particuliere giften afkomstig is. Het bijzondere van Amnesty International is dat de individuele verantwoordelijkheid door de thema's en de

werkwijze juist universeel tot uitdrukking wordt gebracht.

Met de groei naar een wereld waarin de rol van de nationale staat aan betekenis zal inboeten worden internationale structuren van toenemend belang voor regelgeving en toetsing van de naleving. Ook in internationaal verband is het van belang dat er verbanden zijn die tussen overheden en burgers instaan. Het internationale maatschappelijke middenveld kan mensen met elkaar verbinden, mensen voor elkaar doen opkomen en overheden kritisch volgen en zondig corrigeren. Het verschijnen van non-gouvernementele organisaties (NGO's) is niet nieuw in de internationale verbanden. Amnesty International is daarvoor één van de bekendste. Een *ngo* die ook daadwerkelijk grote groepen actieve en betrokken burgers vertegenwoordigt. Gezien de onstuimige groei die de organisatie momenteel in delen van de Derde Wereld doormaakt zal haar rol op het internationale maatschappelijke middenveld voorlopig nog niet zijn uitgespeeld.

Besproken literatuur

- Amnesty International, *Jaarboek '89*, Amsterdam, 25 oktober 1989, 399 pag.
- Amnesty International, *When the state kills The death penalty v. human rights*, London, 1989, 268 pag.
- De dag dat je brief kwam*, Amnesty International poëziebundel, samenstelling Daan Bronkhorst, Amsterdam, 1988, Rainbowpocket 54, 248 pag.

Informatie over deze uitgaven bij Amnesty International, Amsterdam, telefoon 020-264436

